

SOKAĞIN DİLİ ve İNSAN BİLİMLERİNİN MÜNZEVLİĞİ

Canani Kaygusuz*

İnsanı merkeze alan tüm çalışma alanlarının, insanla ilgili bilgi üretimine yönelişi binlerce yıl geriye götürülebilir. Ancak, bilgi üreten kişilerin bilgi üretme süreçlerinde sistematikliği dikkate alması daha geç dönemlere rastlamaktadır. Bilim tarihine bakıldığında, özellikle 16. yüzyıldan başlayarak daha karmaşık hale gelen toplumsal ilişkiler bağlamında insanı anlamaya çalışan düşünürlerin, dönemin değişen koşullarına uygun biçimde insanla ilgili bilgi edinme süreçlerini daha fazla öne çıkardıkları görülmektedir. Onaltıncı yüzyıldan itibaren, öncelikle evrene ve dünyaya ilişkin egemen düşünceleri sarsan, dünya ve evrenin işleyiş yasalarının keşfeden, giderek toplumların işleyiş yasalarının da keşfedilebileceği düşüncesiyle toplumu keşfetmeye yönelen ve en sonunda insanı merkeze alarak, insan davranışının yasalarını araştıran bilimlerin devreye girmesi, yaklaşık altı yüz yıllık bir sürecin sonucudur. Bu süreçte, dünyayı, evreni, toplumu ve bireyi anlama çabaları farklılaşmış, önceki dönemlerin tüm bu alanlardaki teolojik ve metafizik anlayışlarının yerini bilimsel anlayış almıştır.

Bugün gelinen noktada, herhangi bir konuya ilişkin nedensel ya da ilişkisel açıklamalar yapmak istendiğinde, bu açıklamaları destekleyecek gözleme veya deneye dayalı verilerin olması gerekmektedir. Yani, açıklamaların olgulara dayanması, o bilginin doğru kabul edilmesi için vazgeçilmezdir. Bilginin olgulara dayandırılması bilgi-

*Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi PDR Anabilim Dalı.

¹Tin yada insan bilimleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Georg Misch, *Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşama Felsefesi Düşüncesi*. (Derleyen ve Çeviren:Doğan Özlem, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar içinde) Ark Yayınevi, 1995. Ankara s.10-29.

nin doğruluğu için elbette önemlidir. Ancak en az bunun kadar araştırmacının hangi olgulara hangi kavramlarla yaklaştığı da önemlidir. Bu yazı, biraz dağınık da olsa, son zamanlarda birer toplumsal olgu olarak hemen herkesin gündemine giren sokaktaki olaylardan yola çıkarak, toplum/in-san/tin¹ bilimlerinin mantığını tartışmaya yöneliktir. Konunun kapsamlı olması nedeniyle yazı, kendi içinde bir çok eksikliği ve tekrarı ne yazık ki barındırmak talihsizliği ile yüz yüzedir.

Bugünün Dünyasında Sokağın Dili ve Perde Arkası

Son yıllarda tüm dünyada sokaktakiler, bilimi ve bilimin kendilere ne diyeceğini fazla umursamadan kendilerine özgü yeni bir dil yaratıp, sorunlarını kendi yarattıkları dil üzerinden duyurmaya çalışmaktadır. Sokaklar, dünyanın, ilgili herkesin sezgileri yoluyla keşfedebileceği bir sürecin içine çekildiğini, bu sürecin yakın zamanda bütün dünyayı daha derinden kasıp kavuracağını açıkça göstermektedir. Örneğin, 1967'de dünyayı saran ve sarsan öğrenci olaylarının merkezi olan Fransa'da öğrenciler, bugünlerde yine sokaktadır. Öğrenci gençler, yeniden düzenlenen çalışma yasasıyla, genç çalışanların çalışma koşullarını ağırlaştırıcı ve iş güvencelerini önemli oranda ortadan kaldıran yasa maddelerine tepki göstermektedir. Öğrenciler, bu yasanın geri çekilmesi için günlerdir sokaklarda yatıp kalkmakta, talepleri karşılanmadığı sürece sokakta kalmaya devam edeceklerini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, onlardan evlerine dönmelerini isteyen kolluk kuvvetleri ile çatışmaktadırlar. Paris sokakları birkaç ay önce de, onlarca yıl öncesinden Cezayir ve Tunus'tan göçerek Fransa'ya yerleşen ama bir türlü Fransa'yla

bütünleşemeyen ailelerin genç çocuklarının ey-lemelerine sahne olmuştur: Ataları Fransa'ya, dönemin Fransa sömürgeci olan Cezayir ve Tunus'tan göç edenlerin ikinci kuşak torunları, bugün Fransa'daki konumlarından memnuniyetsizliklerini ifade ederek, Paris sokaklarını kendi içlerinde yıllardır yanan "dışlanmışlık ateşi" gibi yakmışlardır.

Benzer şekilde, Irak'ın Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefikleri tarafından işgal edilmesinin üçüncü yılında, başta işgal edilen topraklara asker gönderen ülkeler olmak üzere, dünyanın her yerinden insanlar sokaklara dökülmektedir. Sokaklardaki bu insanlar, savaşın sürdürülmesine karşı çıkmaktadır. Bu insanların bir kısmı savaş çıkmadan önce de sokakta savaşa karşı çıkmışlardır. Geçmişte savaşa karşı çıkanlar, ABD ve müttefiklerinin savaş gerekçelerinin birer söylence olduğunun farkına o zaman varmışlardır. Bugün savaşın sürdürülmesine karşı olanlar ise, ABD ve müttefiklerinin savaş gerekçelerinin ortadan kalktığını, çünkü bu gerekçelerin "uydurulmuş" olduğu fark etmişlerdir. Bugün savaş karşıtı gösterilere yönelenler, Ortadoğu ve Kafkasya'daki doğal gaz ve petrol rezervlerinin (tabii altın gibi değerli metallerin de) paylaşılmasını ve ucuz üretimiyle "merkez" ülkelerinin "başbelası" haline gelen ve kapitalizmin köşeye sıkışmasına neden olan Çin'in kuşatılmasını hedefleyen Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) ilk adımı olarak sahneye konulanları (Afganistan ve hemen ardından Irak çıkarmalarının, dünya kamuoyuna insanlıkdışı savaş görüntüleri ve bu görüntülerin dehşeti ve nefreti dışında hiçbir şey bırakmadığını) görmeye başladılar. Bu nedenle bugün dünya üzerinde bir çok ülkede savaş karşıtları daha güçlü bir biçimde sokaktadır. Geline nokta, savaşın insanlıkdışı sonuçlarıyla daha fazla yüzleşenler, başta ABD ve dünyanın değişik

bölgelerinde çocuklarını savaşta yitiren anneler olmak üzere, kendi ülkelerinin politikalarını ve politikacılarını sorgulamaya ve geniş kitlelere de sorgulatmaya yönelmişlerdir.

Bugünlerde ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin "dışarıda bırakılan yurttaşları" da sokaktadır: Genellikle buldukları coğrafyaların iktidar savaşlarını sürdüren bazen iç ama çoğu kez dış iktidar odaklarının oluşturduğu huzursuzluklar nedeniyle, kendi topraklarından çoğu kez gönülsüz koparılan insanlar, göç ettikleri ülkelerin kendileriyle ilgili yürüttüğü politikalar yüzünden sokaktadır. Bugün, en azından can güvenliği için daha cazip hale gelen dünyanın "merkez" ülkeleri, göçmen toplulukların çoğu kez "mülteci" olarak yerleştikleri ülkelerde ortaya çıkan "kimlik" sorunlarının iç politikalarını ve yurttaşlarını rahatsız ettiğini fark etmekte ve yeni göçlerin engellenmesini hedefleyen yasal değişikliklere gitmektedirler. Sürekli göç alan "merkez" ülkelerin mültecilikle ilgili yöneldikleri yasal değişiklikler yalnızca göç edecek olanlara yönelik değildir. Önceden göç edenlerin aleyhine yapılan ve yapılması planlanan yasal değişiklikler de vardır. Bu durum, göçmenleri tedirgin etmekte ve onları hak arayışı için sokağa dökülmeye yöneltmektedir.

Global çerçeveden bakıldığında, dünyanın globalleşmesinin umut vadenden tüm söylemlerinin içinin boş olduğu daha fazla görülmeye başlanmıştır. "Kenar"daki güçlerin kendine "merkez"de yer bulmaya çalıştığı ve bu bağlamda merkezi sıkıştırmaya başladığını iddia etmek zor değildir. Bugün, sıkışan "merkez"in kendisine alan açmak için, kendine daha yakın durana, değer veriyormuş edası ile yaklaşarak daha kenardakilerin kendilerine "merkez"de yer açma çabalarını engellemek için "yakın"ındakileri "kenar"a karşı kışkırttıklarını gözlemlemek de zor değildir. Bu bağlamda, dünyanın "uygar toplumları" (sosyolo-

jik anlamda merkez güçleri temsil eden ABD, AB ve Japonya gibi gelişmiş kapitalist toplumlar) kendi uygarlık noktalarından “kenar”a doğru çizdikleri daireler üzerinden yerleştirdikleri toplumlara “uygarlık düzeyine” ve “merkez”e yakınlığına kendi “merkez” dairelerine alabilmekte ve onları, onore edici söylemler aracılığı ile “kenar”daki toplumlara karşı kullanabilmektedirler. Bu noktada Türkiye gibi ülkeler, “merkez”e oldukça yakın duruyormuş gibi sunulmakta ve yakın durdukları “merkez”e girebilmeleri adına, bu merkez ülkelerin temel politikalarına uygun roller oynamaya yönlendirilmektedirler.

Elbette bu yazının konusu dünyanın gidişatının olumsuz sonuçlarına odaklanmak ve bu bağlamda Türkiye’nin Ortadoğu’da üstlenmeye zorlandığı rolleri deşifre etmek değildir. Esasen, gelişmiş “merkez” ülkelerinin genel politikalarının; bu bağlamda dünyanın yeniden karşılaştığı üretim ve pazar sorunlarının; gelinen noktada kapitalizmin içine düştüğü sıkışıklığı aşmak üzere sarıldığı söylemlerin ve dünyayı yeniden kendi çıkarları doğrultusunda paylaşmak için hangi bölgelerde ne türden acımasız savaşları kışkırttıklarının deşifre edilmeye ihtiyacı da yoktur. Bunlar hemen herkesçe bilinen malum şeylerdir. Ancak, bu durum çoğu kez kanıksamayla da beraberinde getirdiğinden “malumun ilanı” da önemlidir. Ne var ki, bu konu maalesef yazının sınırlarının dışındadır.

Günümüzde dünyanın bir bütün olarak darboğazdan geçtiği hemen herkesçe kabul edilmektedir. Hareket halinde olan ve durmadan değişen dünyanın değerleriyle hazırlıksız karşılaştıkları için dünyanın en ücra toplulukları bile, ekonomik, toplumsal/kültürel, politik ve psikolojik bağlamda hızla uyum sağlayamadıkları bir çok yeni durumla baş etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum bir yandan toplulukları kendi iç gruplarına daha fazla yaslanmaya ve dış gruplarla daha fazla ayrış-

maya götürürken, diğer yandan da kendi grupları içinde “tamamen kendi istedikleri” gibi olmayanlara yönelik hoşgörüsüzlükleri artmaktadır. Bu süreci, temelde, dünyanın “merkez” ve “kenar” ülkelerinin sürdürdükleri ilişkiler ile herhangi bir devletin kendi sınırları içinde merkezde duran iktidar odakları ile kenarda kalan kesimleri arasındaki ilişkiler şekillendirmektedir.

Konuya devletler arası ilişkiler üzerinden baktığımızda, dünya üzerinde sayıları sürekli değişen devletlerin merkez-kenar ilişkileri, merkezin uzun vadeli çıkarları ve amaçları doğrultusunda sürekli olarak yeniden şekillendirilmektedir. Politik bilimlerle uğraşanlar bunu “reel politika”nın bir gereği olarak, “devletlerin sürekli dostları ve sürekli düşmanlar yoktur, sürekli çıkarları doğrultusunda ilişki tonlarını değiştirdikleri devletler yada toplumlar vardır” diye özetlemektedirler. Kısaca, “devletler çıkarlarının gereği olarak şeytanla bile işbirliği yapmaya hazırdır ve bu da meşru bir şeydir” demek istemektedirler.

Bu bakış açısında yalnızca “reel politik” çerçeveden söylenen ve kabul edilen bir durum değildir. Bu bakış açısı, toplumun tüm kesimlerine de belletilmekte ve sürekli meşrulaştırılmaktadır. Böyle olunca, sürekli değişen dost ve düşman devletlerin ya da toplumların var olma olasılığı, ülke içinde yaşayan yurttaşların sürekli kendini yeniden biçimlendirmesi ve yaşam algılarını sürekli değiştirmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Bu süreç, dünyanın algılanmasında istikrarlı bir bakışın kurulmasını önemli oranda engellemektedir. Bu yüzden, dünyayı anlamaya yönelerek kendi geleceğini inşa etmeye çalışan hemen herkes, zihinsel bir belirsizlik ya da karmaşa içine sürüklenmektedir. Devletlerarası ilişkiler aracılığı ile bunu örneklemek gerekirse, sözgelişi, ABD’nin Ortadoğu’da ne kadar kalacağına ilişkin tahminler insanların zihninde sürekli değişmekte,

giderek ABD'nin Ortadoğu'dan çekilip çekilmeyeceği belirsizliğine dönüşebilmektedir. Yine Ortadoğu açısından ABD'nin işgali Irak'la sınırlanıp sınırlanmayacağı, işgalin nerelere kadar yayılacağı bir soru olarak giderek daha belirgin hale gelmekte; bu işgal sürecinden Türkiye'nin nasıl etkileneceği zihinleri karıştıran bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Ortadoğu coğrafyasında yaşayan insanların zihnini karıştıran bu türden genel sorunların sonuçlarını kontrol etmek çoğu kez bireylerin ellerinde olmadığından, bireylerde yaşamlarıyla ilgili "dış kontrol" algısı derinleşmekte ve sonuçta bireyler, bu türden sorularla ya zihinlerini meşgul etmemeye ya da bu türden sorularla her karşılaştıklarında "bekle gör" politikaları izlemeye yönelmektedirler. Dolayısı ile kitleler kendi kaderlerinin etkin belirleyicisi olabilme özelliklerini giderek yitirmekte ve kendilerini sorunlar için hazır çözüm bekleyen "suje" konumunda bulmaktadırlar. Süreçle ilgili belirsizleşen beklentiler ve kitlelerin hazır çözüm reçeteleri arayışına yönelmesi, ayrıntılı bilgi gerektirmeyen ve geçmişin "tatlı hülyalarından" beslenen ideolojik yapıları yeniden hareketlendirmekte, "dinsel/ideolojik" örgütlerin kitle tabanlarını genişletmektedir. Bugün kitle taleplerinden yola çıkan yasal ve yasadışı örgütlenmeler, sıkışmış kitlelerin haklı taleplerini kendi dar grup çıkarları üzerinden sürekli politize etmekte; bu politizasyon süreci kendilerini farklı gruplara ait hisseden kitleleri sürekli karşı karşıya getirebilmektedir. Bunun toplumsal hayattaki pratik karşılığı ise, daha fazla muhafazakarlaşma, daha fazla tutucu kalıplara geri çekilme ve daha fazla "öteki"ni dışlama biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal yapı içinde etkin belirleyici konumunu, genel ekonomik, toplumsal/kültürel, politik ve psikolojik nedenlerle yitiren ve "şeyleşen" bireyin şaşkınlaşmasına ve geri çekilerek geçmi-

şin "tatlı hülyalarına" kapılıp muhafazakarlaşmasına yol açan bu toplumsal süreç, bireyde toplumsal ilişkileri yıkıcı tarzda yeniden örgütlenme eğilimini güçlendirmektedir. Bu sürecin toplumsal yaşamdaki pratik karşılığı, kitlelerin, kendilerini sıkıştırdığını varsaydıkları tüm toplumsal kurumlara yönelik şiddet dalgasını yaygınlaştırmasıdır. Bu şiddet dalgası çoğu kez bireysel şiddeti öne çıkaracak şekilde yayılmakta, bu bağlamda dünyanın bütün noktalarında her gün medyada çokça örneğini gördüğümüz şiddet eylemleri, sorun çözme aracı olarak insanların zihninde giderek meşrulaşmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, sıkışan kesimlerin her gün yeni yöntemlerle yaydığı şiddet dalgasının izlerini artık İlköğretim Okullarında bile sürebilmek mümkündür. Son birkaç haftada, yaşları 12-14 arasında değişen çocukların birbirlerini okul ortamlarında öldürmelerine kadar varan şiddet eylemlerini çaresizce izlemeye başladık bile. Okullarda çoğu kez öğrencilerin mafyatik medya kahramanlarına özenerek gerçekleştirdikleri şiddet eylemlerini birbirlerine ve giderek öğretmenlerine yönelttiklerine tanıklık etmekteyiz. "Malumun ilanı" olması açısından, sorunlarını çözmek için öldürücü şiddet eylemlerine başvuran öğrencilerin, son 10-15 gün içinde yöneldikleri eylemlerin basına yansıdığı kadarıyla bir kısmına göz atıldığında; Erzurum'da bir İlköğretim Okulu'nda iki sınıf öğretmenin, bir yıl önce mezun olan öğrencilerinin tabancalı saldırısına uğradığını; Adana'daki iki lisenin futbol turnuvasındaki maçında eli sopalı(müdürün ifadesine göre ellerinde silah da olan) 50 öğrencinin bir liseyi bastığını; Konya'da ellerindeki "bıçaklarla şakalaşan" İlköğretim Okulu 6. sınıf öğrencisi 13 yaşındaki bir öğrencinin aynı yaştaki okul arkadaşını bıçakladığını; yine Adana'da 16 yaşındaki bir lise öğrencisinin kendi sınıfındaki arkadaşını

okuldaki tartışmadan sonra evine giderken bıçakla yaralandığını; Gebze’de, 17 yaşındaki bir lise öğrencisinin derse geç kalması yüzünden idarenden “geç kalma kağıdı” isteyen öğretmeniyle önce tartıştığını, daha sonra okul dışından iki arkadaşıyla sınıfı basarak öğretmenine bıçakla saldırdığını; Bursa’da ilköğretim okulu 6’ncı sınıf öğrencisinin, aynı okulda eğitim gören bir başka öğrenci tarafından bıçaklandığını; Konya’da bir İlköğretim Okulu 8. sınıf öğrencisinin, tenefüste futbol oynarken aynı okulun 13 yaşındaki 7. sınıf öğrencisini bacağından bıçakla yaralandığını; Erzurum’da bir lisede, 16 yaşındaki bir öğrencinin telefonunu arkadaşına vermemesi yüzünden okul çıkışı öğrenciler tarafından hastanelik edilinceye kadar dövüldüğünü; Bursa Osmangazi’deki bir ilköğretim okulunun 6. sınıf öğrencisinin, evine gitmek üzere okuldan ayrıldıktan sonra, aynı okulda eğitim gören 13 yaşındaki 6. sınıf öğrencisi tarafından bıçaklandığını; İstanbul Üsküdar’da bir ilköğretim okulu bahçesinde öğrenciler arasında çıkan kavgayı izleyen 11 yaşındaki bir çocuğun, 13 yaşındaki öğrenci tarafından bıçakla yaralandığını; Yozgat’ın Sorgun İlçesine bağlı Yağcılar Köyü’nde, ilköğretim 5’inci sınıf öğrencisinin okuldaki futbol maçında gol yemesine neden olmakla suçladığı 11 yaşındaki arkadaşını bıçakladığını;... görebilmek mümkün.²

Okullarda giderek yaygınlaşan ya da hep yaygın olmasına karşın son zamanlarda medyanın konu üzerine eğilmesiyle daha fazla gündeme taşınan ve ülkenin yöneticilerinin “bir avuç suda fırtına koparıyorlar” diyerek medyaya yüklendiği ya da “bizim çocuklar bunları yapmazlar” diyerek durumun vahametini görmezden geldikleri olaylarda, maalesef ölen öğrencilerin de olduğunu ba-

sından bilmekteyiz. Yılbaşından bu yana ilköğretim okullarında ve liselerde meydana gelen olaylarda 52 öğrenci yaralanmış, yedi öğrenci hayatını kaybetmiştir³. Olayların giderek yayılacağına ilişkin toplumun ilgili kesimlerinin kaygıları medyadan sürekli dillendirilmektedir.

Konuyla ilgili yapılan ankete dayalı çalışmalar⁴, okullarda şiddet uygulamalarının bir eğitim aracı olarak öğretmenler tarafından halen kullanıldığını işaret etmektedir. Aynı çalışmalar, sınıf ortamında öğrencilerini her gün cezalandıran öğretmenlerin 1992’de yüzde 9.23 olan oranının, 2006 yılında yüzde 13.66’ya çıktığını; öğrencilerini her hafta cezalandıran öğretmenlerin oranının 1992’de 25.6 iken 2006’da 27.31’e yükseldiğini; belki de en kötüsü, okullarda öğretmenin şiddete başvurma eğilimlerinin öğrenciler için giderek kanıksanan bir davranış olduğunu göstermektedir. Alanla ilgili çalışan uzmanlar basın yoluyla, şiddet eylemlerine yönelen öğrencilerin eylem öncesinde, sosyal olarak içe kapandıklarını, aşırı izolasyon, yalnızlık ve reddedilme duyguları yaşadıklarını, kendilerinin de şiddete maruz kaldıklarını, tacize uğramış olmanın getirdiği öfke duyguları yaşadıklarını, akademik başarılarının düşük olduğunu, süregelen disiplin sorunlarıyla karşılaştıklarını, madde ve alkol kullanımı türünden olumsuz alışkanlıklara sahip olduklarını öne sürmektedirler. Bu görüşlerin analitik kaynakları net gösterilmese bile, öğrencilerin aile ve okullar tarafından bir şekilde sıkıştırıldığına dair açıklamalar olması dikkat çekicidir.

Bugün Türkiye’de toplumsal yapı tarafından talepleri görmezden gelinen tek kesimin “sıkıştırılmış gençlik” olmadığı da açıktır. Küreselleşme süreci ile birlikte giderek kendi yerel aidiyetleri-

²Bu bilgiler 26-27 Mart 2006 tarihli Radikal gazetesinden kısaltılarak derlenmiştir.

³25 Mart 2006 tarihli Milliyet Gazetesi

⁴Dilek Gözütek ve arkadaşları tarafından Ankara’da farklı okullarda yürütülen araştırmanın basına yansayan kısımlarından alınmıştır. (28 Mart 2006, Radikal Gazetesi)

nin daha çok farkına varan dinsel, etnik ve kültürel benzerlikler üzerinden kendilerine yakın gruplarla bir arada olma eğilimine yönelen tüm sosyal ya da politik gruplar da kendilerine “merkez”de yer açmaya yönelmektedir. Bu bağlamdaki eylemler sokakları giderek daha hareketli hale getirmektedir. Avrupa Birliği’ne (AB) üye olmak isteyen Türkiye’de, on yıllara yayılan ertelenmiş ve muhatap bulamamış grup talepleri, AB sürecinin etkisiyle değişen yasaların kendilerine tanıdıkları özgürlük alanlarından da yola çıkarak, kendi taleplerini yüksek sesle dile getirmeye yönelmişlerdir. Bu durum, farklı grupların birbirlerine yönelik davranışlarında birçok olumsuzluğu içinde barındırmakta ve giderek tüm Türkiye’ye yayılmaktadır. Bu bağlamda özellikle Kürt’lerin dillerini kullanma, basın yayın yoluyla kendilerini ifade etme, giderek ayrık politik örgütlenmeler şeklinde Türkiye politikalarına katılma ve Türkiye’nin her yerinde aleni siyaset yapma eğilimleri, farklı kentlerde farklı yankılar bulmaktadır. Örneğin 28–29–30 Mart 2006 tarihlerinde, daha önce çatışmada öldürüldüğü açıklanan PKK’lıların, kimyasal silahlarla öldürüldüğü söylentisinden/bilgisinden (ordu güçleri bu söylentiye yalanlamıştır) hareketle, öldürülen PKK’lıların cenazelerinde Diyarbakır’da meydana gelen ve daha sonra Batman’a, Mardin’e ve İstanbul’a da sıçrayan olaylar, Türkiye’nin kültürel ve politik ikliminde ciddi değişimlerin habercisidir. Güvenlik güçleri ile yerel topluluklar arasında süren ve bu yazı kaleme alınırken dördüncü gününe giren bu olaylar da yüzlerce sivil, gene yüzlerce polis yaralanmış; üçü çocuk olmak sekiz gösterici ölmüştür. Bu toplumsal olaylar, kendini yalnızca bölgede de hissettirmemektedir. Bu olaylar bir bütün olarak Türkiye toplumunu derinden etkileyen sarı-sarı toplumsal olgulara dönüşmektedir. Nitekim

⁵Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Canani Kaygusuz. “Şu Çılgın Türkler” Neden Linçe Yöneltiler?. *Birikim Dergisi*, Kasım 2005, sayı 1999, s. 105-114.)

bu olayların olduğu günlerde, sözgelişi Sakarya’da afiş asan “sol görüşlü” iki kişi, orada yaşayan bir grubun saldırısına maruz kalmış, polislin yoğun engelleme çabasıyla linçten kurtulabilmişlerdir. Olayın hemen ardından toplanan bir grup Sakaryalı, büyük olasılıkla zihinlerinde “bölücü örgütlerle” özdeşleştirdikleri yasal bir siyasal partinin Demokratik Toplum Partisi (DTP) il binasını basmış, bir gün sonra konuya ilişkin basın açıklaması yapmak isteyen DTP’liler ise yine saldırıya maruz kalmışlardır. Keza Mardin Kızıltepe’de gösteri yapan grup, büyük olasılıkla zihinlerinde bölgede meydana gelen olayların sorumlusu olarak algıladıkları Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) ilçe binasına saldırmış, partinin ilçe başkanlığını ateşe vermişlerdir. Aslında etnik temelde yükselen ve giderek yaygınlaşan benzer olaylara, Eylül 2005 döneminde de sıklıkla rastlanmış,⁵ ancak sonradan olayların yatışması nedeniyle, akademik gündeme zaten girmeyen bu türden toplumsal olaylar toplum gündeminden de hızla düşürülmüştür.

Son zamanlarda meydana gelen olaylar, farklı grupların giderek kendilerini “öteki”nden daha fazla ayrı tutmaya yöneldiklerinin göstergeleri olma yolunda toplum bilimcilere ciddi işaretler vermektedir. Farklı etnik, dinsel yada kültürel gruplar arasında yaygınlaşan hoşgörüsüzlük, Türkiye’yi giderek çığırından çıkmış ve kontrol edilmesi zorlaşan şiddet sarmalının içine çekmektedir. Bu hoşgörüsüzlük eğilimlerinin tüm dünyada yaygınlaştığı ve Ortadoğu’da mezhep kavgalarının özellikle Irak üzerinden kızıştırıldığı da dikkate alındığında, Türkiye toplumu için sorunlu bir toplumsal döneme girildiğini iddia etmek ne yazık ki ne yazık ki güç değildir.

Hassasiyeti yüksek olan bu türden olayların içine; kadını, çalışan kesimleri, giderek eşcinselleri ve kendini egemen karşısında dışlanmış ya da ezik hisseden başka grupları da alarak düşündüğümüzde, önümüzdeki günlerde sokağın daha da hareketleneceği akla gelmektedir. Ne yazık ki, bu denli hassas ve daha da hassaslaşacak olan konuların içine, özellikle akademik camianın pek de girmek istemediğini görmekteyiz. Bugün konular üzerine, özellikle medyada görüş bildiren akademisyenlerin, toplumsal ilişkiler sistemini derinden etkileme gücüne sahip bu türden olaylara yönelik açıklamaları, çoğu kez ciddi analitik veriler üzerine kurulmamaktadır. Bilim insanları çoğunlukla meselelerin çözümüne dönük olan ve bilineni tekrarlayanın ötesine geçecek yeni yaklaşımlar üretmemektedir. Konuya ilişkin yapılan “bilimsel” nitelikli açıklamalar, genellikle ya suya sabun dokunmamakta ya da konularla ilgili yıllardır süregelen egemen söylemin dışına taşmamaktadır. Türkiye’nin temel toplumsal sorunları konusunda bilgi üreten az sayıda araştırmacının çabaları ise, bazen bilim camiasında bile çok sert tepkilerle karşılanmaktadır. Bu süreç, Türkiye’de, dünyanın her tarafında tartışılan yakıcı toplumsal sorunların derinden incelemesini zorlaştırmakta, sonuçta, konular üzerine tartışma yürütmeye çalışan farklı görüşlerdeki bilimcilerin bile birbirlerini anlama zeminini daraltmaktadır.

Bilimin Politikadışılık ya da Olguyu Değerden Ayırma Adına Yaptığı Politika

Bugün, Türkiye’nin temel toplumsal sorunları üzerine araştırmaya/sorgulamaya yönelen az sayıda akademi içindeki bilim adamının çalışmasının çoğu kez birbirlerinden kopuk olması yada konulara yaklaşımlarındaki temel varsayımlarının farklı olması yüzünden, kendi parçalı bilim alanları üzerinden sürdürdükleri tartışmaların sonuçları bütünlükçü olamamakta; konular analiz edile-

bilse bile yeni bir senteze gidilememekte; bu durum da konuların giderek daha muğlak hale gelmesine kaynaklık etmektedir. Örneğin öğrencilerin okullarda sürdürdüğü şiddet eylemlerinin psikolojik nedenlerine odaklanan uzmanların bir kısmı, bu denli karmaşık ve çok değişkenli bir sorunu, aile içi iletişim sorunlarına yada gençleri özendirilen mafya içerikli filmlerin medyada yaygın gösterimi ya da çocuğun okulda şiddete maruz kalıp kalmamasına... indirgeyebilmektedir. Bunlar dikkate alınmaya değer yaklaşımlardır. Ancak, 12 Eylül 1980 sürecine kadar geri götürülebilecek gençliğin “günah keçisi” ilan edilmesi ve de-politizasyon sürecine maruz bırakılmasının bu olaylardaki payı; düşünme ve düşündüklerini ifade edebilme olanaklarının neredeyse tüm toplumsal kurumlar tarafından gençlerin ellerinden alınmasının, gençlerin kendilerini başka türlü ifade etmesini engelleyen yanları; “düşük yoğunluklu çatışmalar” yüzünden köylerinden çocuk yaşta koparılan ve kentin dışında acımasız yaşam koşullarıyla mücadele ederek hayatta kalan (bugünün) gençlerinin bu süreçten nasıl etkilendikleri; ülkede mafya gruplarının çeşitli kurumlarla nasıl içiçe geçtiğini fark eden gençlerin kendilerini var etmek için bu türden gruplara hangi oranda özindikleri... türünden birbirleriyle ilişkili olan ve sonucunu etkileyen onlarca değişken atlanabilmektedir. Bilim insanlarının en azından geniş bir kesiminin basit birkaç değişkenden hareketle (cinsiyet farkı var mı? Yaş farkı var mı? Köyden gelme süreleri arasında fark var mı? Öğretmenler tarafından dayak atılmış mı? Aileler şiddet uyguluyor mu? –tüm bunlarda incelenebilir ama, salt bunların incelenmesi kültürel/politik arkaplanın sansürlenmesi anlamına gelmektedir) sonuçları açıklamaya çalıştığı gözönüne alındığında, çok daha fazla ideolojik/politik arkaplanı olan, derinlemesine araştırıldığında bir çok kurumun ve kişinin tedirgin olacağı bilinen konularda “nesnel” irde-

lemeler yapmak ne yazık ki ya mümkün olmakta ya da mümkün olan durumlarda bilimciler, kendi bilim camialarında bile suçlayıcı tepkileri göze alarak araştırma yapmak zorunda kalabilmektedirler.

Bu yüzden, öğrencilerin sokağa taşırdıkları “birbirlerini yok ederek kendilerini ifade etme” türünden kamuoyunda çokça tartışılan, üzerinde ideolojik ve politik baskıların görece az olduğu konularda bile, elde yeterince kapsamlı veri bulunmamaktadır. Bilimsel çalışma alanlarında mantıksal pozitivist yaklaşım birkaç yüz yıldır “nesnel bilgi edinmenin” tek geçerli yolu olarak düşünülmektedir. Bu yaklaşım tarzı, bilimlerin toplum içinde kendilerine yer açmak istedikleri 16. yüzyıldan beri giderek kurumsallaşan bir sürecin sonucunda egemenlik kazanmıştır. Bu bağlamda psikoloji de, kendine hem toplum hem de diğer bilimlerde bağımsız bir bilim alanı olarak yer açmaya çalıştığı 19.yüzyıldan başlayarak günümüze kadar geçen süreçte, egemen bilim paradigmasının yani mantıksal pozitivistin temel ön kabullerini “kabul ederek” işe koyulmuştur. Mantıksal pozitivist bilgi yöntemi, bilindiği üzere, ölçmeye, ölçüm sonuçlarını sayısal verilerle ifade etmeye, sonuçları istatistiksel işlemlere tabi tutmaya ve ölçümü yapılan “olgu”nun tekrarlanabilir biçimde yeniden gözlemlenmesine ve ölçümüne dayanır. Bu bağlamda bu bilgi edinme yöntemi, uygun araçlar geliştirilerek ölçülemeyen her türden olguyla ilgili öne sürülen bilgiye kuşkuyla yaklaşır. Dahası, ölçümler gerçekleşene kadar bazen konuları da bilim alanının dışına atar. Böyle olunca yalnızca gözleme dayalı olarak öne sürülen bilgileri çoğu kez “sezgisel bilgi” olarak değerlendirir ve bu türden bilgilere yeterli oranda “bilimsel kıymet” vermez.

Mantıksal pozitivist paradigma ile yapılan çalışmaların olguları açıklama gücü konusundaki

yetersizlikleri üzerine ayrıntılı tartışma yürütmek bu yazının sınırlarını zorlasa da, sayısal verilerin kullanılmadığı her durumu, “bilimsel anlamda kıymetli olamayan bilgi” olarak değerlendirmenin, bilimsel uğraşın alanını daraltma dışında bir işleve sahip olamayacağını öne sürmek mümkündür. Nitekim psikolojinin gelişmesine olağanüstü katkılar sunan ve bugün geline noktada halen “mantıksal pozitivist” bilim paradigması dışında yöntemlerle insan üzerinde bilgi edinmeye yönelen ve insanın bilinçdışını gözlem nesnesi haline getiren psikanaliz üzerine düşünüldüğünde bile, farklı yöntemlerle de insanla ilgili “kabul edilebilir/bilimsel bilgi” üretmenin mümkün olacağı anlaşılır. Ne var ki, toplumsal olguların tahmin edilemeyecek kadar çoklu değişkenin bir sonucu olduğu ve bu çoklu değişkenlerin sonuç üzerinde etkileri araştırılırken araştırmacının çoğu kez “keyfi” değişkenlere odaklanacağı ve “sansürlediği” değişkenleri devre dışı bırakacağı da bilindiği halde, gene de genel olarak bilim adamlarının yöntemsel olarak pozitivistliğe tapınması, psikolojinin özellikle akademi camiasında da devam etmektedir.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan karmaşık ve sancılı toplumsal olgularla ilgili olarak elbette mantıksal pozitivist yöntemlerle de araştırmalar yapılabilir. Sözgelisi, grupların gerek birbirlerine gerek dış gruplara yönelik tutumları; bu tutumların bireylerin birbirleriyle ilişkilerini nasıl etkilediği; (Frankfurt Okulu’nun Otoriteryan Kişilik ve Aile Üzerine çalışmalarından hareketle) bu tutumların birey kişiliğinde birbirleriyle ilişkili yeni bir örüntü oluşturup oluşturmadığı; toplumsal yaşam içinde farklı politik ideolojik duruşun kökenleri vs... türünden konularda bilgi edinmek pozitivist yöntemlerle pekala mümkün olabilir ve olmaktadır. Nitekim yaklaşık son 10 yıldır Türkiye’de de bu türden çalışmalar sürdürülmeye baş-

lanmıştır. Ancak, Türkiye’de bu alanlarda çalışmalar yürütülürken grupların tanımlanması bile sorun haline gelebilmekte; pozitivist paradigmanın çok beğendiği deyişle sonucu etkileyeceği varsayılan “bağımsız değişken” tanımlarının yapılması ya da seçilmesi dahi sorun oluşturabilmektedir. Söz gelişi Diyarbakır’da, Batman’da, Sakarya’da, Bozhöyük’te, İstanbul’da... meydana gelen olaylarda “birbirlerini dış grup olarak algılayan ve çoğu kez ‘öteki’ni şiddet nesnesine dönüştüren” grupları tanımlarken, bu grupların adını etnik temele göre Türkler veya Kürtler ya da etnik kökeni ne ise o şekilde koymak ve bireyin etnik kökeninin bu olayların gerçekleşmesinde rolü olup olmadığını incelemeye kalkışmak ya da yine söz gelişi, farklı etnik bağları olan kişilerin bu türden olaylara yönelik tutumlarını etnik bağlarına göre incelemeye yönelmek, ne yazık ki Türkiye’de sosyal bilimlerin ya da insan/tin bilimlerinin halen sorun olarak algıladıkları araştırma durumu olma özelliğini korumaktadır. Yani, Türkiye’de insan/tin bilimleriyle uğraşan bilim adamları, halen yönetsel sorunların da ötesinde, pozitivist yöntemle bilgi elde etmeye çalıştığı durumlarda bile, irdellemek istediği konulara etki etmesi muhtemel “bağımsız değişkenleri” dahi tanımlamakta güçlük çekmekte, egemen ideolojinin “yasaklı” alan ilan ettiği çalışma alanlarında araştırma yürütürken bir cambazın dikkatiyle kavram seçmek ya da kavram uydurmak zorunda kalmaktadır.

Yazılanları daha da somutlaştırmak için hayali ama bir o kadar da gerçek olabilecek bir araştırma tasarısını örnek verebiliriz. Varsayalım ki bir araştırmacı, göç alan herhangi bir ilde, köyden kente göç eden ve kentte istediği erkekle evlenmesi aile üyeleri tarafından engellendiği için intihar eden çok sayıda genç kızın olduğunu gözlemledi ve konuyu incelemek istedi. Büyük bir ihti-

malle bu araştırmacı, kadınların üzerinde erkek baskısını, aile yapısının otoriterliğini, evlendirilmek istemeyen kızların sevdikleri gençlerin işlerinin ve kızların ekonomik bağımsızlığının olup olmadığını vs... sonucu etkileyen bağımsız değişkenler olarak ele alacaktır. Ancak, bu araştırmacı belki de sonucu tüm bu değişkenlerden daha fazla etkileyen “aileler arasında mezhep farklılığını” büyük olasılıkla gündemine almayacaktır. Araştırmacı olayın geçtiği yerde çeşitli yöntemlerle bilgi toplarken, gençlerin mezhep farklılıkları nedeniyle evlendirilmediklerini, ailelerin kendi mezheplerinden olmayanlarla akraba olmak istememeleri nedeniyle bu tür evliliklere karşı çıktığı bilgisine ulaşsa bile, mezhep farklılıklarını büyük bir olasılıkla bağımsız bir değişken olarak çalışmasına dahil etmeyecektir. Çünkü bir çok araştırmacı için, mezhep farklılığından dolayı gençlerin evlendirilmeyebileceği varsayımına odaklanmak, sanki politik bir konuyla uğraşmaya kalkışmak gibi bir anlam ifade edecektir. Türkiye toplumu bir kez, etnik ya da mezhepsel olarak “tekleştirilip”, toplumun ezici çoğunluğunun Türk ve Müslüman olduğu geniş kesimler tarafından kabul edilince, her hangi bir toplumsal olayın açıklanmasında bu söylemi sarsacak herhangi bir kavramın kullanılması, konuya odaklananlar için politik bir anlam taşıyacaktır. Böyle bir durumda toplumu “tekleştiren” söylemi sorgulamadan kabul lenmenin mi, yoksa söylemin dışında duran ve söylemi yalanlayan toplumsal gerçekliğin ifade edilmesinin mi politik olacağı? sorusu ise, çoğu kez araştırmacının uğraşmaktan uzak duracağı gereksiz bir sorun halini alacaktır.

Kısaca toparlamak gerekirse, toplumsal yapı ile ilgili araştırma yapmaya çalışan bilimcilerin önemli bir kısmı için, toplumsal olgulardan daha ziyade bu olguların araştırmacının zihninde nasıl kurulduğunun daha önemli olduğu her durumda,

bilimler için vazgeçilmez olan nesnel bilgi üretilmesinin tek yöntemi gibi algılanan “mantıksal pozitivist yöntemle” bile olgusal bilgi elde etmek neredeyse imkansızdır. Çünkü araştırmacının “zihninde yeniden kurulan toplumsal gerçeklik” çoğu kez ideolojik olmanın ötesine geçememektedir. Yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı üzere, toplumsal grupların etnik ya da mezhepsel özelliklerinin toplumsal araştırmalara, birer bağımsız değişken olarak bile sokulmasının çoğu kez sorunlu olduğu bir durumda, insan bilimlerinin ilgilendiği konularla ilgili tarafsız ve tutarlı bilgi edinmenin olanaksızlığı hemen görülebilir. Ayrıca, bilim adamlarının çoğu kez bilimi politikaya bulaştırırız ve bilimin objektifliğine gölge düşürürüz (ki bilimin objektif olup olamayacağı ya da bilimin bilgi edinme süreçlerinin tarafsızlığı kuşkuludur ve esasen bilimin ve bilim adamının objektiflik adına tarafsız kalması bile çoğu durumda egemen söylemin tarafı olması anlamına gelmektedir) kaygısıyla, egemen söyleme denk düşmeyen olguları görmezden gelmesi nedeniyle de insan/tin bilimlerinin ürettiği bilginin nesnellığı tartışılabilir.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan toplumsal ilişkiler sisteminde, örneğin Türkiye’de herkes Aleviler ve Sünniler arasında birbirlerine yönelik önyargıların olduğunu sezgisel yollarla ve kendi yaşamlarından bilir, ama bir tek toplum bilimleri bunu bilmezden gelir. Araştırma nesnesi olarak insanların tutumlarına eğildikleri durumlarda bile, bireylerin tutumlarının onların ait hissettikleri mezheple ya da etnik kökenle ilişkisi sorgulanmaz. Bilineni açığa çıkarmak ve gruplar arasında birbirlerini yetersiz tanımadan kaynaklanan önyargıları ortadan kaldırmak üzere, Türkiye’de en azından bazı köşe yazarları, sanatçılar, edebiyatçılar söz söyler, bir tek toplum/insan/tin bilimleri ile uğraşanlar ekseriyetle elini kolunu kıpırdat-

mazlar. Dolayısı ile bu türden konular bilim insanının zihninde kurduğu topluma denk düşecek değişkenlerle sınırlandırılarak, araştırılan konulara dönüşür.

Sonuç Yerine...

Bugün insan/tin bilimlerinin mantıksal pozitivist kurgu içinde kendini değerden bağımsız olarak konumlandırma çabası yüzünden, bu bilim alanlarının toplumsal ilişkilerde meydana gelen olguları açıklama gücünü giderek kaybettiği bir dönemden geçmekteyiz. Mantıksal pozitivist bilim paradigmasının, nesnellik adına yöntemsel bir ilke olarak öne sürdüğü “değerden arınmış olgusal bilgi” ye ulaşma çabası, gündelik yaşamda iz bırakan bir çok toplumsal olgunun “değerden arınmış” biçimde incelenmesini sağlayamadığı gibi, aksine egemen değerlerle doğrudan örtüşen ve olguların çoğu kez tahrif edilmesine kaynaklık eden bir çabaya dönüşmüş vaziyettedir. Olgunun değerden ayrılmasının önkoşulu olan “değer yükünden koparılmış bilgi” iddiası, aslında “olgunun egemen değer dışında düşünülmemesinin” önkoşulu halini almıştır. Eşdeyişle, bugün insan/tin bilimlerindeki nesnellik çabası, üretilen bilginin “egemen olanın istediği dışında” bir değer yükü ifade edememesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, pratikte politikadışı gibi görünen tüm bilgi üretme süreçleri de, aslında doğrudan bir politik bilgi üretme ya da var olan politik bilgiyi meşrulaştırma süreci halini almaktadır.

Günümüzde, değer yükünden arındırılmış nesnel bilgi üretme iddiası en çokta politik olarak değerlendirilen konular için öne çıkarılmaktadır. Hemen herkesin bir politik iddiasının olduğu ortadayken ve bu hemen herkes tarafından kabul ediliyorken, insan/tin bilimlerinin sanki politika bir virüsmüş gibi kendisine “hijyenik” koşullar yaratma çabası, her şeyden önce bilimin değişim ve ilerlemecilik ilkesine ters düşmektedir. Bilimin

yapması gereken, politikaya karşı olmak ya da politikadışı kalmak değil, bizzat politikaların belirlenmesinde nesnel olguların varlığını dikkate almak ve bu olgularının dilini politik aktörlere açıklamak olmalıdır.

Bugün psikolojinin de yapması gereken, 19. yüzyıldan başlayarak insan üzerine yaptığı çalışmalarla kendini felsefeden koparmasının ve bir bilim alanı olarak rüştünü ispat etme adına kendi-

ni doğuran bilgi alanına sırt dönmesinin, psikolojiyi neredeyse yalnızca bir teknik bilgi alanına indirgemiş olduğunu fark etmek ve insan üzerine incelemelere yönelirken kendini doğuranla yeniden bağ kurma olanaklarını derinleştirmek; bu bağlamda belki de işe bilim felsefesinden başlamak ve bilimin tarafsızlığı ve nesnelliği adına bilgi üretirken ne denli taraflı ve göreceli olabileceğini de göz önünde bulundurmak olmalıdır.